

№ Z00016 23.06.2025 ж

**Психикалық дамуы тежелген
балалардың психологиялық ерекшеліктері**

ИСАБАЕВА ЭЛМИРА ПАЗАТҚЫЗЫ
Маңғыстау облысы Ақтау қаласы
«№ 4 арнайы балабақшасы» КММ

Психикалық дамуы тежелген балаларды психологиялық-педагогикалық зерттеу кезінде ақыл-есі кем балалардан ажыратып тұратын бірқатар белгілері байқалады. Көптеген практикалық және интеллектуалдық есептерді олар өз жасының деңгейінде шығара алады, көрсетілген көмекті пайдалануға қабілетті, суреттер мен әңгімелердің сюжетін ұғынады, қарапайым есептердің шарттарын ажыратып, басқа да көптеген тапсырмаларды орындауға қабілетті.

Дегенмен сонымен бір мезгілде олардың танымдық белсенділігінің жеткіліксіздігі байқалады, тез шаршап қалатындықтан, оқу мен дамуында тежелушілікке жол беріледі. Тез шаршау жұмыс қабілетінің жоғалуына алып келеді, оқу материалын меңгеруде қиындықтар туындайды: олар есеп шарттарын, айтып тұрып жаздырған сөйлемдерді зердесінде ұстап тұра алмайды, сөздерді ұмытып қалады; жазба жұмыстарында қате жібереді; есеп шығарудың орнына цифрлармен механикалық түрде айла-шарғылық әрекет жасайды; өз әрекеттерінің нәтижелерін бағалауға қабілетсіз.

Кейде мұндай балалар сыныпта белсенді жұмыс істейді, тапсырмаларды басқалармен бірге орындайды, алайда тез шаршап қалады, жан-жағына алаңдай бастайды, оқу материалын қабылдай алмайды, соның салдарынан білімінде айтарлықтай олқылықтар пайда болады.

Қалыпты жұмысқа қабілеттілік кезеңінде психикалық дамуы тежелген балалардың іс-әрекетінде бірқатар жағымды жақтары көрініс береді. Олар бәрінен бұрын ұзақ ақыл-ойды қажет етпейтін, байсалды әрі ақпейілді ортада қолжетімді және қызықты тапсырмаларды шешуде көзге түседі. Мұндай ортада балалар өз бетінше немесе болмашы көмек арқылы интеллектуалдық есептерді қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірдей деңгейде дерлік шығаруға қабілетті (пәндер тобын жасау, жасырын мағынадағы әңгімелердің себепті-тергеулік байланыстарын белгілеу, мақал-мәтелдердің ауыспалы мағынасын түсіну).

Мақсатқа бағытталған жұмысты өткізу кезінде 3–4 сыныптарда психикалық дамуы тежелген кейбір балалардың оқуға деген қызығушылығы дамиды. Олардың көпшілігі мәтінді дәйекті әрі жан-жақты мазмұндап бере алады, мәтін бойынша сұрақтарға дұрыс жауап береді, үлкендердің көмегімен ондағы басты нәрселерді бөліп айта алады, қызықты әңгімелер олардың эмоционалдық қызу реакциясын тудырады.

Сыныптан тыс уақытта мұндай балалар белсенді келеді, қалыпты дамып келе жатқан балалар сияқты олардың қызығушылықтары да әртүрлі.

Кейбіреулеріне жабыстыру, сурет салу, құрастыру сияқты тыныш, байсалды жұмыстар ұнайды, олар құрылыс материалдарымен және қиылған суреттермен жұмыс істеуге әуес болады. Дегенмен көпшілігі қимыл-қозғалыстағы ойындарды ұнатады. Психикалық дамуы тежелген балалар экскурсияға, театр мен киноға барғанды, мұражай аралағанды, денешынықтырумен, спортпен айналысқанды жақсы көреді.

Қозғалыстағы епсіздіктеріне және жеткіліксіз түрдегі қимыл үйлесімсіздігіне қарамастан, оқу барысында оқушылар айтарлықтай табыстарға қол жеткізеді. Алайда мұндай балаларға әдеттегі мектептердегі оқушыларға арналған шарттар мен талаптарды қолдануға болмайды. Олардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктері, мінез-құлқы мен танымдық әрекетіндегі өзгешеліктері жалпы білім беретін мектептердің талаптарын сақтауға мүмкіндік бермейді. Психикалық дамуы тежелген балалардың жұмыс барысындағы жай-күйі, яғни оқу материалын меңгеру қабілеті мен берілген және басқа да есептерді дұрыс шеше білу әрекеттері ұзаққа созылмайды.

Олар сабақта 15–20 минут жұмыс істеуге ғана қабілетті, содан соң шаршай бастайды, сабаққа қызығушылығы жоғалады. Назар аударуы төмендейді, албырт, ойланбай істеген әрекеттері туындай бастайды, қателіктерге бой алдырады. Нәтижесінде қалыпты жұмыс істеу қабілеті кезіндегі балалардың меңгерген білімдерінің ауқымы келесі материалмен қабыспайды да, жеткіліксіз түрде бекітіледі. Үздік-создық болғаннан кейін білім жүйесіз әрі толық меңгерілмейді. Балаларда өздеріне деген сенімсіздік пайда болады, оқу әрекетіне көңілі толмайды. Өз бетімен істейтін жұмыстарда мүлде қабілетсіз болып, күйгелектене бастайды, қарапайым тапсырмаларды орындай алмайды.

Психикалық дамуы тежелген балалар ақыл-ойды қажет етпейтін механикалық жұмыстарға ұмтылады: дайын үлгілерді толтыру, күрделі емес бұйымдарды жасау, заттық және сандық мәліметтерді өзгертуге болатын үлгілер бойынша есептер құрастыру. Олар әрекеттің бір түрінен екінші түріне оңайлықпен ауыса алмайды: мысалы, бөлуге байланысты мысалды орындай отырып, бұл операцияны келесі тапсырма көбейтуге байланысты болса да істей береді. 7–8 жаста мұндай балалар сабақ жасау режиміне өтуге қиналады.

Ұзақ уақыт бойы оған ойын түрінде қарайды: орындарынан тұрып, сынып ішінде жүріп кетуі мүмкін, жолдастарымен сөйлесіп айқайлап та жібереді, сабаққа қатыссыз сұрақтар қояды. Шаршағандықтан өздерін әртүрлі қалыпта ұстайды: біреулер енжар әрі селқос, мақсатсыз түрде терезеге қарай береді, мұғалімді мазаламайды, бірақ жұмыс істемейді. Бос уақытында оңашалануға, жолдастарынан жасырынуға ұмтылады. Ал кейбіреулері тым әсершілдікке бой алдырады, шегіншектеу, мазасыз түрдегі қозғалыс пайда болады. Олар үнемі қолдарына бірнәрсе ұстап, айналдырып жүреді, әртүрлі заттармен ойнайды.

Егер дер кезінде тиісінше тәрбиелік шараларды қолданбаса, бастауыш сыныптағы оқушылардың бойынан байқалған теріс мінез-құлық әбден орнығып алуы мүмкін.

МАЗМҰНЫ

- **ИСАБАЕВА ЭЛМИРА ПАЗАТҚЫЗЫ**